

УДК 378.14

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.74-2.25>**Ю. О. Глінчук**кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри загальнотехнічних дисциплін, технологій та цивільної безпеки
Рівненського державного гуманітарного університету

ФАХОВА ПРАЦЕОХОРОННА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ

Наголошено, що від тлумачення дефініції «фахова працезахоронна компетентність вчителя» безпосередньо залежить працезахоронна підготовка в системі вищої педагогічної освіти. Актуалізовано вагомість працезахоронної підготовки майбутніх учителів у зв'язку зі стрімкою втратою здоров'я здобувачами освіти й вчителями в умовах загальноосвітнього шкільного середовища й пандемією коронавірусу. Проаналізовано тенденції тлумачення понять «компетенція» та «компетентність» і причини їх ототожнення та термінологічного перекликання. Уперше запропоновано теоретико-множинний підхід, який дозволяє логічним чином об'єднувати наявні тлумачення: якщо розглядати певну динамічну комбінацію знань, умінь, навичок тощо в самостійному контексті, то можна говорити про «компетентність», а якщо розглядати певну динамічну комбінацію знань, умінь, навичок тощо як складову частину складнішого утворення, то можна говорити про «компетенцію».

Виявлено нерозкритість понять «охорона праці в галузі освіти» й «фахова працезахоронна компетентність вчителя» та запропоновано їх визначення. «Охорону праці в галузі освіти» ми розглядаємо як систему правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних, лікувально-профілактичних і психолого-педагогічних заходів і засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я та працездатності суб'єктів освітнього процесу. «Фахову працезахоронну компетентність вчителя» ми розглядаємо як динамічну комбінацію мотивів, знань, умінь, навичок, здатності до безперервної освіти, прогнозування, аналізування та корекції професійної діяльності щодо збереження життя, здоров'я та працездатності суб'єктів освітнього процесу.

Визначено структуру фахової працезахоронної компетентності вчителя. Фахова працезахоронна компетентність вчителя складається з науково-дослідної, технологічної, організаційно-управлінської, проєктної, педагогічної та консультаційної компетенцій. Зазначено про перспективи подальших досліджень.

Ключові слова: компетентний педагог, охорона праці, галузь освіти, теоретико-множинний підхід, зміст і структура.

Постановка проблеми. Натепер стійка тенденція втрати здоров'я молоді за період навчання в школі [17, с. 53], критичний стан професійного здоров'я вчителів [3] і пандемія коронавірусу актуалізують проблему удосконалення працезахоронної підготовки студентів педагогічних спеціальностей. Однак через те, що дисципліна «Охорона праці в галузі» для студентів педагогічних спеціальностей викладається відносно нещодавно й є не досить розробленою та диференційованою відносно освітнього середовища, нерозкритим лишається поняття «фахова працезахоронна компетентність вчителя». Хоча саме від змістової сутності дефініції «фахова працезахоронна компетентність вчителя» безпосередньо залежить підготовка майбутнього вчителя в галузі охорони праці.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Ми погоджуємось з В. Король та О. Марущак [5, с. 421], які доводять необхідність конкретизації термінів «компетентність» і «компетенція».

Імпонує нам і думка С. Петренко стосовно того, що поняття «компетентність» і «компетенція» становлять методологічну основу компетентнісного підходу, однак головна проблема полягає у відсутності однозначно визначених понять [9].

На відсутності єдиного визначення понять «компетентність» і «компетенція» наголошує й Л. Овсієнко, підкреслюючи, що уточнення потребують і відношення між ними [8].

Однак, якщо стосовно понять «компетентність» і «компетенція» в спільноті науковців наявний дискурс, то поняття «фахова працезахоронна компетентність вчителя» натепер не досліджене. Зокрема, аналіз літератури з тематики дослідження не виявив жодного трактування такого поняття.

Мета статті – визначення змісту й структури фахової працезахоронної компетентності вчителя.

Виклад основного матеріалу. Насамперед відзначимо, що поняття «компетентність» часто перекликається з поняттям «компетенція», хоча аналіз тлумачень таких термінів дає підстави стверджувати про базовість терміну «компетенція».

Зокрема, згідно зі словником іншомовних слів за ред. О. Мельничука, поняття «компетенція» походить від латинського «competere» – взаємно прагну, відповідаю, підходжу й означає коло повноважень якої-небудь організації, установи або особи; коло питань, з яких особа має певні

повноваження, знання, досвід, а «компетентний» має два смислових трактування:

1) досвідчений у певній галузі, якомусь питанні;

2) повноважний, повноправний у розв'язанні якоїсь справи [13, с. 345].

Аналогічно трактується поняття «компетенція» в словнику української мови за ред. І. Білодіда, однак «компетентний» уже має три смислових трактування:

1) який має достатні знання в якій-небудь галузі, який із чим-небудь добре обізнаний, тямущий;

2) який ґрунтується на знанні, кваліфікований;

3) який має певні повноваження, повноправний, повновладний [14, с. 250].

Проте із часом поняття «компетентний» все частіше стало вживатися в значенні «добре обізнаний», «кваліфікований», а педагоги Ю. Бабанський, С. Баранов, В. Сластьонін у своїх працях почали вживати термін «професійно компетентний» у контексті професіоналізму.

Це привело до ототожнення понять «компетенція» та «компетентність» та їх паралельного, синонімічного вживання на пострадянському просторі.

Надалі значну роль відіграли процеси євроінтеграції. Адже, як стверджує Н. Бібік, запозичення термінології із зарубіжних джерел через неточність перекладу спричинило відповідні непорозуміння [1]. Цієї думки дотримується і Н. Нагорна, зауважуючи, що невідповідність між поняттями «компетенція» та «компетентність» виникла після перекладу Рекомендацій Ради Європи, коли англійське "competence" переклали як «компетенція» [7]. А І. Чеботарьова доводить, що і в англійській мові наявні двозначні й тотожні трактування термінів "competence" і "competency". Хоча першим все-таки був термін "competency" [16]. Вважаємо, що це дає підставу «компетенцію» перекладати як "competency", а компетентність як "competence".

Проте все-таки у вітчизняному термінологічному просторі сформувався еволюційний напрям розвитку від поняття «компетенція» до поняття «компетентність», і згодом В. Бусел у «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» добру обізнаність із чимось назвав не «компетенцією», а «компетентністю» та визначив її як ознаку за поняттям «компетентний» [2, с. 445].

На ґрунті таких еволюційних змін в Законі України «Про освіту» компетентність трактовано як динамічну комбінацію знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну й / або подальшу навчальну діяльність [11].

Термін «фахова працезахоронна компетентність вчителя» органічно пов'язаний із терміном «охорона праці в галузі освіти», однак аналіз

літератури з досліджуваної тематики засвідчує їх нерозкритість, хоча й вживаність у загальному контексті.

З огляду на те, що Закон України «Про охорону праці» трактує «охорону праці» як систему правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів і засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я та працездатності людини в процесі трудової діяльності [12]; на те, що згідно із Законом України «Про освіту» [11], Законом України «Про загальну середню освіту» [10] вчитель повинен дбати про збереження життя та здоров'я учнів, створювати безпечні умови навчання та виховання; на те, що до основних заходів і засобів, застосовуваних у навчально-виховному процесі, належать психолого-педагогічні, «охорону праці в галузі освіти» ми розглядаємо як систему правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних, лікувально-профілактичних і психолого-педагогічних заходів і засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я та працездатності суб'єктів навчально-виховного процесу.

Відповідно, «фахову працезахоронну компетентність вчителя» ми розглядаємо як динамічну комбінацію знань, умінь, навичок, цінностей і мотивів, здатності до безперервної освіти, прогнозування, аналізування та корекції професійної діяльності щодо збереження життя, здоров'я та працездатності суб'єктів навчально-виховного процесу.

Стосовно співвідношень між поняттями «компетенція» та «компетентність», то ми одностайні з В. Краєвським та А. Хуторським, які вважають, що компетенції – це складні узагальнені способи діяльності, що опановують під час навчання, а компетентність – результат набуття компетенцій [6, с. 133–140].

Проте, враховуючи наявні трактування означених понять і той смисл, який вкладено в них педагогами-дослідниками й педагогами-методистами, ми переконані, що недоречно й некоректно заперечувати якісь одні трактування та визнавати інші, тим більше, що існує логічний спосіб об'єднання, а не заперечення наявних тлумачень – за аналогією з множинами, згідно з якою одна множина може бути підмножиною іншої множини. Наприклад, множина натуральних чисел є підмножиною множини цілих чисел; множина чисел, кратних 4, є підмножиною множини парних чисел і тому подібне.

Тобто, ми вважаємо, що, коли розглядати певну динамічну комбінацію знань, умінь, навичок тощо в самостійному контексті, то можна говорити про «компетентність», а коли розглядати певну динамічну комбінацію знань, умінь, навичок тощо як складову частину складнішого утворення, то можна говорити про «компетенцію».

Так, наприклад, комунікативна компетенція є складовою частиною фахової педагогічної компетентності, але комунікативна компетентність складається з інформаційно-комунікативної, регуляційно-комунікативної та афективно-комунікативної компетенцій (структуру взято за Л. Ібрагімовою, Г. Петровою [4]).

Визначимо тепер структуру фахової працезохоронної компетентності вчителя.

У Типовій програмі навчальної дисципліни «Охорона праці в галузі» зазначено, що, засвоївши програму, майбутні фахівці за відповідними напрямками підготовки, спеціальностями й спеціалізаціями мають бути здатними розв'язувати професійні завдання з урахуванням вимог охорони праці й володіти такими основними професійними компетенціями з охорони праці. У науково-дослідній діяльності: готовність застосовувати сучасні методи дослідження та аналізу ризиків, загроз і небезпек на робочих місцях і виробничих об'єктах, здатність поставити завдання та організувати наукові дослідження з визначення професійних, виробничих ризиків, загроз на робочих місцях; у технологічній діяльності: обґрунтування та розробка безпечних технологій (у галузі діяльності), участь у проведенні розслідування нещасних випадків, аварій і професійних захворювань, розробка й проведення заходів щодо усунення причин нещасних випадків, із ліквідації наслідків аварій на виробництві; в організаційно-управлінській діяльності: впровадження організаційних і технічних заходів із метою поліпшення безпеки праці, здатність і готовність до врахування положень законодавчих і нормативно-правових актів з охорони праці під час виконання виробничих та управлінських функцій, здатність до організації діяльності виробничого колективу з обов'язковим урахуванням вимог охорони праці, управління діями щодо запобігання виникненню нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві, впровадження ефективного розподілу функцій, обов'язків і повноважень з охорони праці у виробничому колективі; *в проєктній діяльності*: розробка й впровадження безпечних технологій, вибір оптимальних умов і режимів праці, проєктування зразків техніки й робочих місць на основі сучасних технологічних і наукових досягнень в галузі охорони праці; у педагогічній діяльності: розробка методичного забезпечення та проведення навчання та перевірки знань із питань охорони праці; в консультативній діяльності: надання допомоги й консультації працівників із практичних питань безпеки праці, готовність контролювати виконання вимог охорони праці в організації [15, с. 2–3].

Вищезазначене дає підставу стверджувати, що фахова працезохоронна компетентність складається з науково-дослідної, технологічної, орга-

нізаційно-управлінської, проєктної, педагогічної та консультативної компетенцій.

Однак сутність таких компетенцій у Типовій навчальній програмі визначено універсальним чином, в загальному, тому що її було укладено для всіх спеціальностей. Тому вважаємо за необхідне визначити сутність науково-дослідної, технологічної, організаційно-управлінської, проєктної, педагогічної та консультативної компетенцій у структурі фахової працезохоронної компетентності вчителя. На наш погляд, логічно це здійснити, відштовхуючись від основної мети охорони праці – збереження життя, здоров'я та працездатності людини в процесі трудової діяльності й спираючись на загальнодержавне законодавство в галузі освіти.

Тому, на наш погляд, науково-дослідна компетенція вчителя передбачає дослідження негативних виробничих чинників освітнього середовища, визначення ризиків і загроз для учасників навчально-виховного процесу за видами діяльності й місцями перебування, проведення моніторингу, аналізу й впровадження ефективних новітніх технологій і методик працезохоронної діяльності.

Технологічна компетенція полягає в моніторингу законодавчо-правової, нормативної та інструктивно-методичної бази, застосуванні тих, що існують, та обґрунтуванні, розробці й впровадженні нових технологій збереження життя, здоров'я та працездатності суб'єктів освітнього процесу, участь у розслідуваннях нещасних випадків, здійснення заходів щодо запобігання нещасних випадків.

Організаційно-управлінська компетенція полягає в здійсненні постійного моніторингу й контролю за станом охорони праці в закладі, виявленні недоліків та ознайомленні з ними відповідальних осіб, організації освітнього процесу на основі чинних законодавчо-правових, нормативних та інструктивно-методичних документів, розробці й впровадженні системи управління охороною праці, участі в розслідуваннях нещасних випадків, здійсненні заходів щодо попередження психологічного й фізіологічного травматизму, нещасних випадків, забезпеченні охорони життя та здоров'я учнів і вчителів під час освітнього процесу, оперативному повідомленні про кожен нещасний випадок, наданні за необхідності першої невідкладної допомоги, виявленні й доведенні до відома завідувачів кабінетами й адміністрації школи про наявні недоліки, що негативно впливають на здоров'я учнів чи вчителів, знижують їхню працездатність, контролю наявності в навчальних кабінетах протипожежного інвентарю, аптечки, наочної агітації з питань безпеки, недопущенні проведення занять чи інших видів діяльності, пов'язаних із загрозою для учнів чи вчителів, створенні оптимальних умов для діяльності профспілки й органів громадського самоврядування та участь в їх діяльності, забез-

печенні безпечної експлуатації інженерно-технічних комунікацій та обладнання та вжитті відповідних заходів щодо приведення їх у разі потреби до чинних стандартів, своєчасній організації оглядів і ремонту приміщень, забезпеченні виконання умов колективного договору, призначенні осіб, відповідальних за стан охорони праці, організації заходів, спрямованих на подальше покращення та оздоровлення умов проведення освітнього процесу, звітуванні щодо стану охорони праці, виявлених недоліках і вжитих заходах та інше.

Проектна компетенція полягає в розробці й впровадженні безпечних освітніх технологій, складанні розкладу уроків і плануванні структури уроків згідно з ергономічними засадами, плануванні інтелектуальних навантажень відповідно до вікових та індивідуальних особливостей учнів, проектуванні робочих місць на основі сучасних технологічних і наукових досягнень у галузі охорони праці, внесенні пропозицій щодо покращення та оздоровлення умов провадження освітнього процесу, розробці й періодичному перегляді інструкцій з охорони праці.

Педагогічна компетенція полягає у формуванні знань, вмінь і навичок здоров'язбереження учнів, у вихованні здорового способу життя, в розробці методичного забезпечення, проведенні навчання та перевірки знань з охорони праці й безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу, проведенні інструктажів учнів і вчителів та їх реєстрацією, підтриманні в колективі сприятливого морально-психологічного клімату.

Консультаційна компетенція полягає в наданні консультативної та діяльної допомоги педагогам та учням щодо збереження їх здоров'я, життя та працездатності під час освітнього процесу, в готовності проводити моніторинг і контролювати виконання вимог охорони праці.

Висновки і пропозиції. Отже, з огляду на зазначене вище, вважаємо, що фахова працезахоронна компетентність вчителя – це динамічна комбінація знань, вмінь, навичок, цінностей і мотивів, здатності до безперервної освіти, прогнозування, аналізування та корекції професійної діяльності щодо збереження життя, здоров'я та працездатності суб'єктів освітнього процесу.

Структурно фахова працезахоронна компетентність вчителя складається з науково-дослідної, технологічної, організаційно-управлінської, проектної, педагогічної та консультаційної компетенцій.

Перспективи подальших досліджень полягають у визначенні й апробації педагогічних умов формування фахової працезахоронної компетентності в студентів педагогічних спеціальностей.

Список використаної літератури:

1. Бібік Н.В. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз. *Компетентнісний підхід у сучас-*

ній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / за заг. ред. О.В. Овчарук. Київ : «К.І.С.», 2004. С. 45–50.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ, Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. С. 445.
3. Зоріна М.О. Професійне здоров'я вчителя як важлива складова його діяльності. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2013. Вип. 33 (86). С. 175–179.
4. Ибрагимова Л.А., Петрова Г.А. Професиональная компетенция учителя: содержание, структура. *Вестник НВГУ*. 2010. № 1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/professionalnaya-kompetentsiya-uchitelya-soderzhanie-struktura>.
5. Король В.П., Марущак О.В. Термінологічні аспекти формування професійної компетентності майбутнього фахівця. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2014. Вип. 37. С. 421–427.
6. Краевский В.В., Хуторской А.В. Основы обучения. Дидактика и методика : учебное пособие для студентов высших учебных заведений. Москва : «Издательский центр Академия», 2007. 352 с.
7. Нагорна Н.В. Формування у студентів понять компетентності й компетенції. *Виховання і культура*. 2007. № 1–2. С. 266–268.
8. Овсієнко Л.М. Сутність понять «компетенція», «компетентність», «компетентнісний підхід», «якість освіти» у світлі сучасної освітньої парадигми. *Науковий вісник Донбасу*. 2013. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/nvd_2013_2_32pdf.
9. Петренко С.І. Аналіз понять компетенція та компетентність. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2013. № 2 (28). С. 288–295.
10. Про загальну середню освіту : Закон України від 13 травня 1999 року № 651-XIV / Верховна Рада України. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14.
11. Про освіту : Закон України від 23 травня 1991 року № 10-60 XII / Верховна Рада України. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/1060-XII.
12. Про охорону праці : Закон України від 14 жовтня 1992 року № 2694-XII / Верховна Рада України. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12.
13. Словник іншомовних слів / за ред. О.С. Мельничука. Київ : Гол. ред. УРЕ, 1977. С. 345.
14. Словник української мови : в 11 тт. / АН УРСР: Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні; редкол. І.К. Білодід (голова) та ін. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т.4, 1973. С. 250.

15. Типова навчальна програма нормативної дисципліни «Охорона праці в галузі». Київ, 2011. 15 с.
16. Чеботарьова І.О. Етимологія поняття компетентності в англomовних джерелах. *Наукові записки кафедри педагогіки: збірник наукових праць Харківського національного університету ім. В.М. Карамзіна*. 2015. Вип. 38. С. 278–291.
17. Щорічна доповідь про стан здоров'я населення, санітарно-епідеміологічну ситуацію та результати діяльності системи охорони здоров'я України. 2017 рік / МОЗ України, ДУ «УІСД МОЗ України». Київ, 2017. 516 с.
-

Hlinchuk Yu. Teacher's professional competence in occupational safety and health

It is emphasized that the interpretation of the definition of "teacher's professional competence in occupational safety and health" has a direct impact on the training in occupational safety and health in the system of higher pedagogical education. The relevance of training in occupational safety and health for future teachers in connection with the rapid loss of health of schoolchildren and teachers in the general school environment has been updated. The tendencies of interpretation of the terms "competency" and "competence" are analyzed. Discourse among researchers has been revealed. For the first time, a theoretical-set approach is proposed that allows one to logically integrate existing interpretations: considering one's ability, willingness, skill, etc. in a self-contained context, one can speak of "competence", and if one considers one's ability, willingness, skill, etc. as a component of a more complex formation, one can speak of "competency".

The definitions of "occupational safety and health in the field of education" and "teacher's professional competence in occupational safety and health" are proposed. We consider "occupational safety and health in the field of education" as a system of legal, socio-economic, organizational-technical, sanitary-hygienic, medical-preventive and psychological-pedagogical measures and means aimed at preserving the life, health and efficiency of subjects of educational - educational process. We consider "teacher's professional competence in occupational safety and health" as a system of motives, knowledge, abilities, skills, ability for continuous education, forecasting, analysis and correction of professional activity for preservation of life, health and capacity of subjects of educational process.

The structure and content of the teacher's professional competence in occupational safety and health are determined. Teacher's professional competence in occupational safety and health consists of research, technological, organizational-management, project, pedagogical and consulting competencies. Prospects for further research are indicated.

Key words: *competent teacher, occupational safety and health, education, theoretical-set approach, content and structure.*